

Návrh výzkumného projektu

Název projektu

Interpretace postavy čerta v Olomouckých povídkách jako projevu slovesné smíchové kultury

Název projektu anglicky

Interpreting the figures devil in Olomouc stories as a manifestation of literary culture of laughter

Autor/autorka

Lucie Kotrlová

Anotace (max. 1000 znaků)

Olomoucké povídky náleží ke staročeské próze. Původně byly řazeny mezi tzv. exempla, krátká vyprávění, sloužící jako příklad vzorového chování (Vlašín, 1977: 103), později jsou hodnoceny jako pokus o nový typ vyprávění – adaptaci starších předloh pro potřeby měšťanů (Petruš, 1957: 20). Zamýšlená práce chce zaujmout další perspektivu k těmto povídkám a to v kontextu teorie smíchové kultury. Smích jako lidový prvek byl součástí středověké kultury, v tomto kontextu bylo možno postavu čerta, všeobecně představující svět Božího protivníka, vnímat a znázorňovat v odlehčené formě. V případě exempel by to možné nebylo díky účinku působení strachu, se kterým se při zobrazování čerta v příběhu počítá. Nová interpretace povídek představuje další příspěvek k výzkumu slovesné smíchové kultury.

Klíčová slova (česky)

čert, středověk, humor, smíchová kultura

Teoretická východiska a cíle (1000-2000 znaků)

Středověký svět byl rozdělený mezi dvě mocné síly – Boha a ďábla a jeho pomocníky padlé anděly – čerty a považoval jejich přítomnost ve svém životě za samozřejmou. Všechno zlé pocházelo od ďábla (Le Goff, 2005: 231), viděno touto optikou nepřekvapuje skutečnost, že postava čerta je běžnou součástí i psané kultury a v tomto případě součástí příběhů v Olomouckých povídkách. Ačkoliv a možná právě proto, že hrál ďábel v životě středověkých lidí nepochybně negativní roli, neunikl komickému ztvárnění, parodii. Smíchová kultura měla ve středověku velký význam vedle oficiální vážné kultury spojené s církví a feudalismem

(Bachtin, 2007: 11). Soustředěnost celé středověké kultury na Boha a jeho způsoby působení ve světě (Gurevič, 1978: 12,13) tvoří rámec, v němž se tematicky pohybovala tehdejší komika. Objevení se určitých postav v příběhu, jejich zvýraznění, potlačení i opomenutí má svůj význam v návaznosti na tuto skutečnost. V těchto konkrétních povídkách se bude pozornost v této práci soustřeďovat na tuto spojitost v případě čerta, jako postavy, která stojí ve službách protivníka Boha – ďábla, který ve středověku mohl také představovat původní pohanské demony (Cavendish, 2008: 88).

Posun ve stavu bádání (1800-3600 znaků)

Existuje několik přístupů k humoru a smíchu ve středověku, i když celá tato oblast smíchu představuje spíše okrajovou oblast bádání. Michail Bachtin rozlišuje tři základní formy smíchové kultury, k jedné z nich patří také zde zkoumané Olomoucké povídky – jedná se o slovesné smíchové dílo v národním jazyce z 15. st. Bachtin vidí v literárních projevech smíchové kultury dozvuky karnevalové kultury, která je mimoliterární a přenesla se z ulice do institucí (Bachtin, 2007: 12). Tento důraz na karnevalový smích je v Bachtinově teorii podstatný, v jeho pojetí bude postava čerta vyznívat jinak než v pojetí Arona Gureviče. Ten naopak nehledá humor pouze v nižší společnosti – karnevalová ulice, ale vidí jej v literatuře všech společenských vrstev. Humor byl použit i na takových místech, kde bychom ho nečekali, protože tato díla nebyla myšlena jako humorná a byla napsána ve vyšších vrstvách a určena k poslechu posluchačstvu z nižších vrstev, u kterého se předpokládalo, že bude narážkám v textu rozumět (Petrů, 2002: 56). Interpretace postavy čerta v Olomouckých povídkách bude do značné míry záviset na skutečnosti, jakou roli hrál ďábel v tehdejší společnosti. Jeho přítomnost byla vnímána jako reálná a všudypřítomná, stejně jako strach z něj (Delumeau, 1997: 279). Jemu se přisuzovaly všechny katastrofy a nemoci, které člověka postihovaly např. mor, na který nepomáhalo ani na jedné straně kouzlení a na druhé modlitby (Delumeau, 1997: 282). Humor v této době reaguje na toto pojetí zla. Je to jeden ze způsobů, jak se vyrovnat s realitou života. Lokální Olomoucké povídky zapadají svým vznikem do tohoto období a vypovídají o stavu tehdejší společnosti. Jejich studium se soustředěním na postavu čerta jako postavy náležející do oblasti zla, umožní náhled do myšlení tehdejší, místní společnosti.

Způsob řešení (1800-3600 znaků)

Ke komice lze přistupovat z pozice nadřazenosti, odlehčení, a z pozice neshody.(Nünning, 2006: 388,399). V této studii, která se zabývá příběhy shromážděnými v Olomouckých povídkách, je kladen důraz na odlehčující působení četby tohoto literárního díla. V návaznosti na Bachtinovu karnevalovou kulturu a její pokračování ve slovesné smíchové kultuře, budou analyzovány jednotlivé příběhy v OP s důrazem na postavu čerta. Vzhledem k významu čerta, který byl řazen mezi pomahače ďábla, a reálnému vnímání jeho existence ve středověku, se budou otázky týkat jeho role v příběhu. V jakých rolích zde vystupuje? Zda se jedná o pokuše, nápravce poměrů, nástroj Boží, zda je nějak spojen s magií a jak, v návaznosti na antiku pak jakou povahu, povahový rys čert v příběhu zastupuje (Borecký, 2000: 50). Dále se studie zaměří na zachycení toho, jakou konkrétní společenskou situaci zamýšlel autor jednotlivých příběhů podat, jakým způsobem ji ztvárnil – zda jsou všechny příběhy komické, a jakou přirozeně působící silou čert v daných příbězích zastupuje. J. Le Goff upozorňuje na skutečnost, že v pozdějším středověku měla postava ďábla tendenci být pojmána jako

protiklad Boha a že tato myšlenka byla církví stíhána jako kacířská (Le Goff, 2005: 230). Zkoumané literární dílo pochází z 15. stol. a je možné, že se v něm toto dualistické pojetí také objevuje. Dále se ve středověku postupně začala prosazovat, v souvislosti s magií, myšlenka, že veškerá magie je démonická - pokud se lidé stýkají s démony, věří v ně, už to představuje herezi (Kieckhefer, 2005: 220). Vědomí této skutečnosti nemuselo být zpočátku a u všech středověkých lidí stejné a tato myšlenka se mohla v některých literárních dílech objevovat právě skrze postavu čerta.

Očekávaný přínos a využitelnost výsledků projektu (max. 1000 znaků)

Navrhovaná studie týkající se Olomouckých povídek a postavě čerta v nich přispívá dílčím způsobem k objasnění místa, které zaujímal humor ve středověké společnosti. J. Le Goff ukázal, že je potřeba ke konkrétnímu prameni přistupovat z mnoha stran a zkoumat jej i prostřednictvím jiného vědního oboru než jen historie (Goff, 2005: 426). Religionistický pohled v této studii se zaměřuje na pojetí postavy čerta, jeho role v tématech konkrétního literárního díla jako představitele světa, kam by se nechtěl nikdo dostat, ale nevyhnutelně dostane, pokud se prohřeší proti stávajícím společenským normám, ať už se jedná o praktikování magie, či jen nedostatečné dodržování náboženských povinností. Smích jako součást kultury reaguje určitým způsobem na realitu života, kterou je možné při analýze soudobého textu zachytit. Studium tohoto textu je možné nahlédnout do méně prozkoumaného světa středověkého měšťanstva.

Citovaná literatura

- Bachtin, M. (2007). *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. (Vyd. 2., V nakl. Argo 1., 489 s., Překlad Jaroslav Kolár). Praha: Argo.
- Cavendish, R. (2008). *Dějiny magie*. (311 s.) V Praze: XYZ.
- Delumeau, J. (1997). *Strach na západě ve 14.-18. století: obležená obec*. (1. vyd., 288 s.) Praha: Argo.
- Kieckhefer, R. (2005). *Magie ve středověku*. (Vyd. 1., 252 s.) Praha: Argo.
- Le Goff, J. (2005). *Kultura středověké Evropy*. (Vyd. 2., Ve Vyšehradu 1., 702 s., [8] s. barev. obr. příl., Překlad Josef Čermák). Praha: Vyšehrad.
- Le Goff, J. (2005). *Za jiný středověk: čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 esejů*. (Vyd. 1., 436 s., Překlad Irena Neškudlová). Praha: Argo.
- Nünning, A., Trávníček, J., & Holý, J. (2006). *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. (Vyd. 1., 912 s.) Brno: Host.
- Petrů, E. (1957). *Olomoucké povídky: příspěvek ke studiu vývoje staročeské zábavné prózy*. (1. vyd., 135 s., obr. příl.) Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Petrů, E. (2002). *Zrcadlo skutečnosti: kniha o středověku, renesanci a baroku*. (Vyd. 1., 171 p.) Praha: ISV.
- Vlašín, Š. (1977). *Slovník literární teorie*. (1. vyd., 471 s.) Praha: Československý spisovatel.

Bibliografie k tématu projektu

Prameny / datové zdroje

- Petrů, E. (1957). *Olomoucké povídky: příspěvek ke studiu vývoje staročeské zábavné prózy*. (1. vyd., 135 s., obr. příl.) Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Literatura

- Bachtin, M. (2007). *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. (Vyd. 2., V nakl. Argo 1., 489 s., Překlad Jaroslav Kolár). Praha: Argo
- Delumeau, J. (1997). *Strach na západě ve 14.-18. století: obležená obec*. (1. vyd., 288 s.) Praha: Argo.
- Gurevič, A. (1978). *Kategorie středověké kultury*. (1. vyd., 286, [1] s.) Praha: MF.
- Kieckhefer, R. (2005). *Magie ve středověku*. (Vyd. 1., 252 s.) Praha: Argo.
- Le Goff, J. (2005). *Kultura středověké Evropy*. (Vyd. 2., Ve Vyšehradu 1., 702 s., [8] s. barev. obr. příl., Překlad Josef Čermák). Praha: Vyšehrad.
- Le Goff, J. (2005). *Za jiný středověk: čas, práce a kultura na středověkém Západě: 18 esejů*. (Vyd. 1., 436 s., Překlad Irena Neškudlová). Praha: Argo.
- Nünning, A., Trávníček, J., & Holý, J. (2006). *Lexikon teorie literatury a kultury: koncepce - osobnosti - základní pojmy*. (Vyd. 1., 912 s.) Brno: Host.
- Petru, E. (2002). *Zrcadlo skutečnosti: kniha o středověku, renesanci a parodii*. (Vyd. 1., 171 p.) Praha: ISV.